การศึกษาวิเคราะห์การตีความพระอภิธรรม ของพระเถระในพระพุทธศาสนา
AN ANALYTICAL STUDY OF ABHIDHAMMA INTERPRETATION OF THAI ELDER BUDDHIST MONKS

พระมหาโสภณ วิจิตฺตธมฺโม*
พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิติญาโณ**

บทคัดย่อ

พระอภิธรรม เป็นวิชาการชั้นสูงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถธรรม 4 ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน พระอภิธรรมเปรียบเสมือนแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาสุขุมลุ่มลึก อันนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของชีวิต เรื่องของกรรมและการส่งผลของกรรม เรื่องภพภูมิต่าง ๆ เรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องของการปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : การตีความพระอภิธรรม, พระเถระในพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

Abhidhamma is the high technical content about Paramattha four factors, including psychological and mental factors form the metaphysics nirvana is like the essence of Buddhism. Have a deep and lead to a better understanding of the nature of life. The action and the result of the action of worlds landscape of the cycle of birth and death. And the conduct to escape the cycle of birth and death. Which is the ultimate goal of Buddhism.

Keywords: Abhidhamma Interpretation, Thai Elder Buddhist Monks

1. บทนำ

ในสมัยก่อน มีการเรียนเกี่ยวกับพระอภิธรรม ต่อมามีความคิดเห็นว่า พระธรรมจับยา และได้รับการรื้อฟื้นมาสอนใหม่ในเรื่องนี้สมัยหลวงพ่อโชดก เพราะพระอภิธรรมมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ ต่อความเข้าใจ แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา อันจะทำให้มนุษย์หาคำตอบให้กับชีวิต ทั้งการดำรงชีวิตประจำวัน การทำหน้าที่การงานของตนเอง หรือการสร้างคุณค่า ให้กับชีวิตของตนเอง ด้วยการตัดสินใจบนฐานความรู้ที่ถูกต้อง แต่การศึกษาพระอภิธรรมในประเทศไทยนี้ แม้มีการเรียน

---

*ครูสอนปริยัติธรรมวัดราชโอสารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
**อาจารย์ประจำ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ขอแนะนำให้สวดทุกวัน ท่านจะได้เห็นความมหัศจรรย์ของคัมภีร์นี

การสอนอยู่หลายแห่ง แต่ก็ถือว่า "มีอยู่น้อยมาก" เนื่องจากความลึกซึ้งของพระอภิธรรมประการหนึ่ง, อาจารย์ผู้สอนพระอภิธรรม ก็หาได้ยากประการหนึ่ง, ตำราพระอภิธรรมหลักสูตรย่อ ๆ ที่พอจะให้ประชาชนผู้มี เวลาไม่มากนักได้ศึกษาประการหนึ่ง และการเสียเวลามากในการเดินทางไปศึกษาพระอภิธรรมซึ่งประการหนึ่ง ล้วนเป็นข้อจำกัดต่อการเผยแผ่พระอภิธรรมทั้งสิ้น

การพัฒนาการ การศึกษาประวัติของพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา จึงสามารถสืบค้นได้จากการแสดงความหมายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผ่านวิญญัติทั้งสองนั้น การตีความจึงอยู่บนฐานของวิญญัติทั้งสองนี้ที่เป็นสื่อข้อความหรือความหมายจึงต้องตีความ เพื่อหาความหมายได้ทั้งจากกายวิญญัติ และวจีวิญญัติดังกล่าวเอง เพราะวิญญัติหรือสิ่งที่เขา ต้องการสื่อให้รู้ผ่านตาและหูนั้น ต้องอาศัยการตีความ เพื่อทำความเข้าใจวิญญัติ ที่แสดงผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ จึงไม่ใช่สิ่งที่ประกาศให้รู้ อย่างเดียวเท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งที่ควรรู้ด้วยจากการศึกษาพบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสื่อความหมายทางวาจาหรือวจีวิญญัติเป็นส่วนมาก เพื่อถ่ายทอดสั่งสอนพระธรรมวินัย ที่พระองค์ได้ตรัสรู้แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับรู้ และเข้าใจจนบรรลุธรรมชั้นสูงขึ้นตามลำดับ

2. พระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้นๆ ว่า พระอภิธรรม เป็นหมวดที่ประมวลพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นวิชาการว่าด้วยเรื่องของปรมัตถธรรม (สภาวธรรม) ล้วน ๆ ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลใด บุคคลหนึ่ง ทางพระอภิธรรมถือว่าบุคคลนั้นไม่มี มีแต่สิ่งที่ประชุมรวมกันของ จิต เจตสิก รูป เท่านั้น ส่วนที่เรียกชื่อว่า นาย ก นาย ข นั้นเรียกโดยสมมุติโวหารเท่านั้น ดังนั้นธรรมะในหมวดนี้จึงไม่มีเรื่องราวของบุคคล เหตุการณ์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลยพระอภิธรรมปิฎกนี้มีอยู่ทั้งสิ้น 42,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า สัง. วิ. ธา. ปุ. กะ. ยะ. ปะ. (หัวใจพระอภิธรรม) ได้แก่

1. คัมภีร์ธัมมสังคณี ว่าด้วยธรรมะที่ประมวลไว้เป็นหมวดเป็นกลุ่ม เรียกว่ากัณฑ์มี 4 กัณฑ์ คือ

(1) จิตตวิภัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกจิตและเจตสิกเป็นต้น

(2) รูปวิภัตติกัณฑ์ แสดงการจำแนกรูป

(3) นิกเขปราสิกัณฑ์ แสดงธรรมที่เป็นแม่บท (มาติกา) ของปรมัตถธรรม

(4) อัตถุทธากัณฑ์ แสดงการจำแนกเนื้อความตามแม่บทของปรมัตถธรรม

2. คัมภีร์วิภังค์ แสดงการจำแนกปรมัตถธรรมออกเป็นข้อๆ แบ่งออกเป็น 18 วิภังค์เช่น จำแนกขันธ์ เรียกว่า ขันธ์วิภังค์

3. ธาตุกถา แสดงการจัดหมวดหมู่ของปรมัตถธรรมโดยสงเคราะห์ด้วยธาตุ(ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน)

4. คัมภีร์ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วยบัญญัติ 6 ประการและแสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล

5. คัมภีร์กถาวัตถุ ว่าด้วยคำถามคำตอบประมาณ 219 ข้อ อันถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรมวินัย

6. คัมภีร์ยมก ในคัมภีร์นี้จะยกหัวข้อปรมัตถธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบโดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ

7. คัมภีร์มหาปัฏฐาน แสดงเหตุปัจจัยและแสดงความสัมพันธ์อันเป็นเหตุเป็นผลที่อิงอาศัยซึ่งกันและกันแห่งปรมัตถธรรมทั้งปวงโดยพิสดาร

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น 3 หมวด คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก เป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่เวไนยสัตว์ในระหว่างการบำเพ็ญพุทธกิจ 45 พรรษา ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานประวัติการเกิดขึ้นของหลักคำสอน 2 หมวดข้างต้น คือ พระวินัย กับพระสูตรว่ามีมาตั้งแต่คราวสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันในหมู่ผู้รู้ชาวพุทธ แต่การอ้างหลักคำสอนที่เรียกว่า “พระอภิธรรมปิฎก” ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพุทธวจนะกลับยังไม่เป็นที่ตกลงร่วมกันได้ เนื่องจากความไม่ชัดเจนของหลักฐานทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ประกอบอื่น ๆ ประเด็นถกเถียงเกี่ยวกับพระอภิธรรมปิฎกว่าเป็นพุทธวจนะหรือไม่นี้ ได้รับความสนใจในหมู่นักศึกษา ชาวพุทธมาตั้งแต่อดีต เหตุผลของฝ่ายไม่เห็นด้วยกับการอ้างพระอภิธรรมปิฎกว่าเป็นพุทธดำรัสก็คือ ในคราวปฐมสังคายนามีการแบ่งคำสอนออกเป็นเพียง 2 หมวดคือพระวินัยปิฎกกับพระสุตตันตปิฎกเท่านั้น ไม่ปรากฏพระอภิธรรมปิฎกอยู่เลย ประวัติศาสตร์ของพระอภิธรรมที่เถรวาทนับถืออยู่นี้ปรากฏชัดเจนขึ้นในคราวสังคายนาครั้งที่ 3 โดยมีหลักฐานชิ้นสำคัญชื่อ “คัมภีร์กถาวัตถุ” อันเป็นส่วนหนึ่งของพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นผลงานรจนาของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระผู้เป็นประธานในการสังคายนา ซึ่งมีการอธิบายกันว่า ก่อนนั้นมีคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกที่สืบต่อกันมาแล้ว 6 คัมภีร์ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระรจนา “กถาวัตถุ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543 : 83)

สรุปแล้ว พระอภิธรรมก็คือธรรมะหมวดที่ 3 ในพระไตรปิฎกที่สอนให้รู้จักธรรมชาติอันแท้จริงที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลายอัน ได้แก่จิต เจตสิก รูป และรู้จักพระนิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

3. ประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมปิฎก

พระอรรถกถาจารย์เล่าประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมปิฎกไว้มีใจความว่าหลังจากพระผู้มีพระภาคตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว 3 สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ 4 ทรงพิจารณาพระอภิธรรม 7 คัมภีร์นี้ติดต่อกันตลอด 7 วัน ณ รัตนฆรเจดีย์ บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้หลังจากตรัสรู้แล้ว 7 พรรษา ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ ควงไม้คัณฑามพฤกษ์ เขตกรุงสาวัตถี แล้วเสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประทับ ณ บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกะ ซึ่งอยู่ภายใต้ต้นปาริชาต ได้ทรงแสดงพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ โปรดพระพุทธมารดาที่ไปอุบัติเป็น สันตุสิตเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิตและทวยเทพจากหมื่นจักรวาล ตลอดไตรมาส (อภิ.ธา. (ไทย) 36/ บทนำ/ 7-8) คือ

ทรงแสดงธัมมสังคณี 12 วัน	ทรงแสดงวิภังค์ 12 วัน
ทรงแสดงธาตุกถา 6 วัน	ทรงแสดงปุคคลบัญญัติ 7 วัน
ทรงแสดงกถาวัตถุ 10 วัน	ทรงแสดงยมก 12 วัน
ทรงแสดงปัฏฐาน 25 วัน	

การเกิดขึ้นของพระอภิธรรมปิฎกนั้น ในคำแนะนำพระคัมภีร์อภิธัมมาวตาร ได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของพระอภิธรรมปิฎกไว้ตอนหนึ่งว่า....

> “ส่วนพระอภิธรรมปิฎกนั้น แม้จะเกิดขึ้นภายหลัง เมื่อคราวตติยสังคายนา แต่ก็ได้นำพระพุทธพจน์ในพระสุตตันตปิฎกมาเป็นฐาน กล่าวถึงสภาวธรรมคือ ขันธ์ ธาตุ อายตนะ ฯลฯ ล้วน ๆ อย่างเป็นระบบ จึงเป็นปรัชญาธรรมที่ลุ่มลึก สุขุม คัมภีรภาพ ยากจะศึกษาให้เข้าใจทะลุปรุโปร่ง” (พระพุทธทัตตเถระ, 2537: 38)

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงทบทวนธรรมที่ได้ตรัสรู้กระทั่งทรงแน่พระทัยว่าธรรมนั้น เป็นสัจจธรรมที่ไม่เคยมีผู้ใดเคยรู้เห็นมาก่อน จึงทรงตัดสินพระทัยในการที่จะประกาศพระสัทธรรมให้ปรากฏ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก โดยในระยะเวลา 6 พรรษาแรกของการประกาศพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ยังไม่ได้ตรัสสอนพระอภิธรรมแก่ผู้ใด เพราะเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับปรมัตถธรรมล้วนๆ ยากแก่การที่จะอธิบายให้เข้าใจได้โดยง่าย บุคคลที่จะรับอรรถรสของพระอภิธรรมได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง และได้เคยสั่งสมบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาในเรื่องนี้มาบ้างแล้วแต่กาลก่อน แต่ในช่วงต้นของการประกาศพระพุทธศาสนานั้น คนส่วนใหญ่ยังมีศรัทธาและมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาน้อย ยังไม่พร้อมที่จะรับคาสอนเกี่ยวกับปรมัตถธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันลึกซึ้งได้ พระพุทธองค์จึงทรงยังไม่แสดงให้ทราบ เพราะหากทรงแสดงไปแล้ว ความสงสัยไม่เข้าใจหรือความไม่เชื่อย่อมจะเกิดแก่มหาชนเหล่านั้น เมื่อมีความสงสัยไม่เข้าใจหรือไม่เชื่อแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิธรรมได้ ซึ่งจะเป็นผลร้ายมากกว่าผลดี (วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, 2546: 17–18)

เมื่อเวลาผ่านไปล่วงถึงพรรษาที่ 7 พระพุทธองค์ จึงได้ทรงแสดงพระอภิธรรมเป็นครั้งแรก โดยเสด็จขึ้นไปจาพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนคุณของพระมารดาด้วยการแสดงพระอภิธรรมเทศนาโปรดพระพุทธมารดา ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ประสูติพระองค์ได้ 7 วัน (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538: 13–16) และได้อุบัติเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตมีพระนามว่า **“สันดุสิตเทพบุตร”** ในการแสดงธรรมครั้งนี้ ได้มีเทวดาและพรหมจากหมื่นจักรวาลจานวนหลายแสนโกฏิ มาร่วมฟังธรรมด้วย โดยมีสันดุสิตเทพบุตรเป็นประธาน ณ ที่นั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงพระอภิธรรม แก่เหล่าเทวดาและพรหมด้วย ***วิตถารนัย*** คือ แสดงโดยละเอียดพิศดาร ตลอดพรรษากาล (3 เดือนเต็ม) (วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, 2546:18)

สำหรับในโลกมนุษย์นั้น พระองค์ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเป็นองค์ แรก คือในระหว่างที่ทรงแสดงธรรมอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นพอได้เวลาบิณฑบาต พระองค์ก็ทรงเนรมิตพุทธนิมิตขึ้นแสดงธรรมแทนพระองค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จไปบิณฑบาตในหมู่ชนชาวอุตตรกุรุ เมื่อ

บิณฑบาตเสร็จแล้วก็เสด็จไปยังป่าไม้จันทน์ซึ่งอยู่ในบริเวณป่าหิมวันต์ใกล้กับสระ อโนดาตเพื่อเสวยพระกระยาหาร โดยมีพระสารีบุตรเถระมาเฝ้าทุกวัน หลังจากที่ทรงเสวยแล้วก็ทรงสรุปเนื้อหาของพระอภิธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมให้พระสารีบุตรฟังวันต่อวัน **(พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรด้วย สังเขปนัย คือ แสดงอย่างย่นย่อ)** เสร็จแล้วพระองค์จึงเสด็จกลับขึ้นสู่ดาวดึงส์เทวโลกเพื่อแสดงธรรมต่อไป ทรงกระทำเช่นนี้ทุกวันตลอด 3 เดือน เมื่อการแสดงพระอภิธรรมบนเทวโลก จบสมบูรณ์แล้วการแสดงพระอภิธรรมแก่พระสารีบุตรก็จบสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน เมื่อจบพระอภิธรรมเทศนาเทวดาและพรหม 800,000 โกฏิได้บรรลุธรรม และสันดุสิตเทพบุตร (พุทธมารดา) ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล

ภายหลังที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 หลังจากถวายพระเพลิงได้ 52 วัน ท่านมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์รวมทั้งสิ้น 500 องค์ ซึ่งล้วนเป็นปฏิสัมภิทัปปัตตะ ฉฬภิญญะ และเตวิชชะ ได้ช่วยกันทาสังคายนาพระธรรมวินัย 84,000 พระธรรมขันธ์ และได้กล่าวยกย่องพระอภิธรรม ว่าเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนาการทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก

คัมภีร์อรรถกถาอัฏฐสาลินี ธรรมสังคณี อภิธรรมปิฎกได้แสดงไว้ว่า จริงอยู่ ปาฏิหาริย์ที่พระองค์ทรงทำที่มหาโพธิ์บัลลังก์ก็ดี ทำสมาคมแห่งพระญาติก็ดี ที่สมาคมปาฏลีบุตรก็ดี ทั้งหมดได้เป็นเช่นกับยมกปาฏิหาริย์ที่ทำที่ควงไม้คัณฑามพฤกษ์นั่นและ ครั้งทรงทำปาฏิหาริย์อย่างนี้แล้ว จึงเสด็จลงจากอากาศแล้วเสด็จจงกรมตลอดสัปดาห์ ในระหว่างแห่งบัลลังก์และสถานที่อังพระองค์ประทับยืนอยู่แล้ว ก็ใน 21 วันเหล่านี้ แม้วันหนึ่ง รัศมีทั้งหลายมิได้ออกจากสรีระของพระศาสดา แต่ในสัปดาห์ที 4 ทรงประทับนั่งในเรือนแก้วในทิศพายัพ ชื่อว่า เรือนแก้วมิใช่เรือนที่สำเร็จด้วยรัตนะ แต่บัณฑิตพึงทราบสถานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาปกรณ์ทั้ง 7 ว่าเป็นเรือนแก้ว

บรรดาปกรณ์ทั้ง 7 นั้น แม้เมื่อทรงพิจารณาธรรมสังคณี รัศมีทั้งหลายก็มิซ่านออกไปจากพระสรีระ เมื่อพิจารณาวิภังคปกรณ์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุปกรณ์ และยมปกรณ์ รัศมีทั้งหลายก็มิได้ซ่านออกไปจากพระสรีระ แต่เมื่อใด ก้าวลงสู่มหาปกรณ์เริ่มพิจารณาว่า เหตุปจฺจโย อารมฺมณปจฺจโย ฯเปฯ อวิคตปจฺจโย ดังนี้ เมื่อนั้น สัพพัญญุตญาณ โดยความเป็นอันเดียวกันของพระผู้มีพระภาคเจ้าพิจารณาสมันตปัฏฐาน 24 ประการ ย่อมได้โอกาส (ช่อง) ในมหาปกรณ์นั้นแหละ เปรียบเหมือนปลาใหญ่ ชื่อว่า ติมิรปิงคละ ย่อมได้โอกาสโดยความเป็นอันเดียวกันในมหาสมุทรอันลึก 84,000 โยชน์นั่นและ ฉันใด พระสัพพัญญุตญาณก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมได้โอกาสในมหาปกรณ์ โดยความเป็นอันเดียวกันนั่นแหละ

เมื่อพระศาสดา ทรงพิจารณาอันละเอียดสุขุมตามความสบาย ด้วยพระสัพพัญญุจญาณ ซึ่งมีโอกาส (ช่อง) อันได้แล้วอย่างนี้ พระฉัพพรรณรังสี (รัศมี 6 ประการ) คือ นีละ (เขียวเหมือนดอกอัญชัน) ปีตะ (เหลืองเหมือนหรดาล) โลหิตะ (แดงเหมือนตะวันอ่อน) โอทาตะ (ขาวเหมือนแผ่นเงิน) มัญเชฏฐะ (สีหงสบาท เหมือนดอกหงอนไก่) ประภัสสร (เลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก) ก็ซ่านออกจากพระสรีระ (พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, 2536: 32-34)

สรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระอภิธรรมนี้ในพรรษาที่ 7 นับจากตรัสรู้ ครั้งเมื่อพระองค์เสด็จไปโปรด พระพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระองค์เสด็จไปประทับเหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ภายใต้ต้นปาริชาต พระอินทร์ทราบจึงรีบเสด็จไปยังภพดุสิตอันเป็นที่สถิตของพระสิริมหามายาแล้วกราบทูล พระสิริมหามายาทรง สดับและทรงโสมนัสจึงเสด็จจากภพดุสิตไปภพดาวดึงส์ พระพุทธเจ้าทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาตรัสเชิญพระ สิริมหามายาพุทธมารดาให้เข้าไปใกล้ ให้เป็นประธานแก่เทพยดาทั้งหลาย แล้วจึงโปรดประทานพระธรรมเทศนา อภิธรรม 7 คัมภีร์ เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ตามลำดับจนครบสามเดือน ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11

4. การตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในครั้งพุทธกาล แม้พระสมมาสัมพุทธเจ้าจะยังทรงพระชนม์อยู่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะไม่มี ความเข้าใจผิดคลาดเคลื่อนไป จากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสอน และความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นนั้นมีทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเป็นความเข้าใจที่เกิดเองโดยอัตโนมัติ ไม่ได้ตั้งใจที่จะให้เกิดความเข้าใจผิดเช่นนั้น เพราะขณะที่เกิดความเข้าใจขึ้นนั้นไม่ว่าจะผิดหรือถูกไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะรู้ว่าเป็นความเข้าใจที่ถูก (วิ.มหา. (บาลี) 1/17-24/32-42, วิ.ม. (ไทย) 1/17-24/17-31) และทั้งที่จงใจที่จะละเมิดด้วยไม่แน่ใจว่าเป็นความผิดหรือไม่ (วิ.มหา. (บาลี) 1/49/62, วิ.มหา. (ไทย) 1/49/217)

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มีการตีความธรรมวินัย มาโดยตลอดตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงยุคปัจจุบันและจะยังคงมีอยู่ต่อไปในอนาคต การตีความธรรมวินัย จะยิ่งปรากฏมากขึ้น ในรูปแบบต่างๆ ตามวิวัฒนาการ ของวิทยาการสมัยใหม่และสภาพสังคมมนุษย์ ที่เปลี่ยนไปนัยสำคัญที่แสดงให้เห็น ถึงการตีความพระธรรมวินัย

เมื่อมีเหตุการณ์ลักษณะนี้ เกิดขึ้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะทรงเป็นผู้วินิจฉัยการกระทำที่เกิดจากความเข้าใจเช่นนั้น ๆ ว่าผิดหรือถูก ตามพุทธประสงค์โดยทรงชี้ให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของพระองค์ อย่างชัดเจนพร้อมทั้งยังได้ทรงให้เกณฑ์ในการวินิจฉัยไว้ด้วยในภายหลัง ดังนั้นการเข้าใจผิดหรือการตีความผิดที่เกิดขึ้นครั้งพุทธกาลจึงยุติลง ได้โดยง่ายและไม่ทำให้เกิดการแตกแยกกันเพราะการตีความต่างกันมากนักเพราะแม้บางกรณีดูเหมือนว่าตอนนั้นจะไม่สามารถปรองดองกันได้แต่ในที่สุดแล้วแต่ด้วยมีมติที่เป็นพุทธวินิจฉัยวางไว้ เป็นแนวทางวินิจฉัยแล้ว จึงสามารถปรองดองและเป็นที่ตกลงกันได้เช่นกรณีของภิกษุชาวโกสัมพีที่ทะเลาะกัน ระหว่างพระวินัยธรกับพระธรรมกถึก เรื่องน้ำที่เหลือไว้ในห้องน้ำ

เมื่อมีการตีความผิดหรือความเข้าใจผิดเกิดขึ้นในครั้งพุทธกาลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในฐานะเป็นศาสดาจึงเป็นผู้ทรงวินิจฉัยตัดสิน การพิจารณาถึงข้อความที่มีการตีความผิดจึงมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางดังข้อความที่ภิกษุสาวกมักกล่าวยืนความข้อนี้อยู่เสมอว่า "ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเป็นต้นเดิมเป็นผู้แนะนำเป็นที่พึ่ง" (สํ.สฬา. (บาลี) 18/239/173, สํ.สฬา. (ไทย) 18/239/142)

ในพระไตรปิฎก และอรรถกถาธรรมบทขุททกนิกาย มีข้อความที่ทำให้ต้องตีความคือข้อความที่แสดงถึงคำพูดของผู้บรรลุธรรมชั้นสูงสุด แล้วที่กล่าวแสดงเป็นนัยให้รู้ว่าท่านได้เป็นพระ

อรหันต์แล้ว กรณีเช่นนี้ แม้จะไม่ใช่เป็นการตีความคัมภีร์งานเขียน เช่น ปัจจุบันแต่เป็นการตีความจากพฤติกรรมการแสดงออกทางกายและวาจาของผู้บรรลุชั้นสูงสุด แล้วเป็นลักษณะการตีความ ในยุคที่ไม่มีคัมภีร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ปัจจุบันมีกรณี เช่นนี้ มากในวรรณกรรมทางพุทธศาสนาส่วนมากจะเป็นคำพูดของผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว ที่แสดงเป็นนัยให้รู้ถึงความเป็นอรหันต์การเป็นพระอรหันต์ ดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นสิ่งเฉพาะตนคนอื่นไม่สามารถรับรู้ถึงภาวะเช่นนี้ ได้นอกจากผู้ที่ได้เป็นพระอรหันต์ด้วยกันเท่านั้น ผู้ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์เมื่อได้ยินได้ฟังถ้อยคำที่เป็นนัยบ่งชี้ถึงความเป็นพระอรหันต์ของผู้ใดผู้หนึ่ง จึงยังไม่เชื่อและมีความสงสัยในคำพูดนั้น ซึ่งถือว่าหากไม่เป็นพระอรหันต์จริงแล้วพูดเป็นนัยให้รู้ว่าตนเป็นอรหันต์นั้น มีความผิดตามพุทธบัญญัติกำกับเรื่องนี้ไว้

ดังนั้นการตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาทหลังพุทธกาล โดยเฉพาะในยุคที่ยังไม่มีคัมภีร์ ที่เป็นรูปเล่มจึงถือเอาตามพุทธบัญญัติ ที่ทรงจำกันสืบมาจะไม่มีการตีความที่นอกเหนือไปจากนั้น และถือปฏิบัติกันสืบมาจนปัจจุบันเช่นนี้ ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดที่สุดของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว

5. หลักการตีความตามนัยพระอภิธรรมปิฎก

อภิธรรมปิฎก มีลักษณะสำคัญตามนัยที่อรรถกถาจารย์จัดไว้ คือ เป็นการเสนอเนื้อหาสาระของแก่นธรรมล้วนๆ เพื่อปลดเปลื้องความสำคัญว่า มีตัวตนมีข้อความกล่าวถึงการกำหนด สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมตามความเป็นจริง เพื่อให้คลายความกำหนัดความโกรธ ความหลงเป็นขั้นพัฒนาด้านปัญญา เพื่อขจัดกิเลสที่ละเอียด ในสันดาน ในขั้นเด็ดขาดอภิธรรมปิฎก จึงมีเป้าหมาย คือ เป็นเครื่องห้ามป้องกันละความเศร้าหมอง ที่เกิดจากความเห็นผิดไม่ให้คิดฟุ้งซ่าน คลาดเคลื่อนจากความจริงแห่งธรรม (วิ.มหา.อ. 1/21-25) หากจัดตามนวังคสัตถุสาสน์ อภิธรรมปิฎกจะจัดอยู่ในไวยากรณะเพราะเป็นการจำแนกแยกแยะอธิบายธรรม ที่ไม่ได้อยู่ใน 8 ประเภทที่เหลือมีลักษณะการจำแนก องค์ธรรมทั้งที่เป็นการสงเคราะห์ สรุปวิเคราะห์ จำแนกที่เป็นแก่นหรือรากฐานของธรรม ที่เป็นบัญญัติสมมติเรียก เพื่อให้สื่อให้เข้าใจกันที่เป็นเกณฑ์ตัดสินธรรมที่เป็นคู่เหตุ และผลและทั้งที่องค์รวมหรือชี้ให้เห็นถึง ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และกันของธรรมหลักการตีความนัยแห่งอภิธรรมปิฎกพอสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

1) การตีความโดยการสงเคราะห์ เป็นลักษณะของข้อความ ในธัมมสังคณีปกรณ์ที่สงเคราะห์ประมวลธรรมย่อลงเหลือ 3 (ติกะ) เช่น ธรรมที่เป็นกุศลธรรม ที่เป็นอกุศลและธรรมที่ไม่เป็นทั้งกุศลและอกุศล (ซึ่งมุ่งกล่าวถึงสภาวะจิต 3 ระดับ) (อภิ.สํ. (บาลี) 34//1/1, อภิ.สํ. (ไทย) 34/1/1) เป็นต้น และ 2 (ติกะ) เช่นธรรมที่เป็นเหตุและธรรมที่ไม่เป็นเหตุ เป็นต้น

พร้อมทั้งอธิบายความหมายขององค์ธรรม แต่ละองค์เป็นการอธิบายองค์ธรรมโดยใช้คำที่เป็นไวพจน์กัน ทำให้เห็นองค์ธรรมหนึ่ง ๆ นั้นมีชื่อเรียกหลากหลายตามบริบทหรือเป้าประสงค์ ในการแสดง ในแต่ละแห่งเป็นการประมวลองค์ธรรมเดียวกัน แต่ตรัสแสดงไว้ในต่างกรรมต่างวาระกันมากล่าวรวมไว้ในที่เดียวกัน เช่น

ปัญญากิริยา ที่รู้ชัดความวิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม ความกำหนดหมายความเข้าไป กำหนดความเข้าไปกำหนด เฉพาะภาวะที่รู้ภาวะ ที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญปัญญา เหมือนแผ่นดินปัญญา เครื่องทำลายกิเลสปัญญา เครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัดปัญญาเหมือนปฏักปัญญาปัญญินทรีย์ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศาตรา ปัญญาเหมือนปราสาทความสว่าง คือ ปัญญาแสงสว่าง คือปัญญาปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือน ดวงแก้ว ความไม่หลงความวิจัยธรรม ความเห็นชอบ ในสมัยนั้นได้ชื่อว่า สัมมาทิฏฐิ มีในสมัยนั้น

2) การตีความโดยการวิเคราะห์ เป็นลักษณะของข้อความ ในคัมภีร์วิภังค์ปกรณ์ที่ เน้นการวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะ องค์ธรรม เช่น ขันธ์ อายตน ะธาตุ เป็นต้น ทั้งในการนิยามความหมาย และจำแนกออกเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้หลักการ ในคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์ เป็นกรอบ ในการวิเคราะห์ออกเป็นหมวดมีหมวดละ 1 เป็นต้น เช่น “รูปขันธ์หมวดละ 1 คือรูปทั้งหมด เป็นเหตุเป็นอเหตุกะ เป็นเหตุวิปปยุต เป็นสัปปัจจยะ ปีนสังขตะ เป็นรูปเป็นโลกิยะ เป็นสาสวะ...” (อภิ.วิ (บาลี) 35/33/17, อภิ.วิ (ไทย) 35/33/1) และจำแนกวิเคราะห์ด้วยติกมาติกาเช่น รูปขันธ์เป็นอัพยากฤตขันธ์ 4 (เบื้องปลาย) เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นอัพยากฤตก็มี ขันธ์ 2 (เบื้องต้น) กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต ขันธ์ 3 (เบื้องปลาย) เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตก็มี...” (อภิ.วิ (บาลี) 35/85/71, อภิ.วิ (ไทย) 35/85/66)

3) การตีความโดยการชี้ให้เห็น ถึงแก่นแท้เป็นลักษณะ ของการอธิบาย ในคัมภีร์ธาตุปกรณ์ ที่มุ่งกล่าวถึงความเป็นจริง ตามสภาวะหรือธรรมชาติขององค์ธรรม ด้วยจำแนกให้เห็นว่าองค์ธรรมใดบ้าง ที่สามารถสงเคราะห์เข้าด้วยกันและสงเคราะห์เข้าด้วยกัน ไม่ได้โดยใช้องค์ธรรมคือขันธ์อายตนะและธาตุเป็นกรอบ ในการสงเคราะห์และนำเอาองค์ธรรม ในคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์ทั้งหมด เป็นเนื้อหา ในการสงเคราะห์เข้า ในขันธ์อายตนะและธาตุ ดังกล่าว เช่น ข้อความว่า “รูปขันธ์สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์อายตนะธาตุเท่าไร? รูปขันธ์สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ 1 อายตนะ 11 ธาตุ 11 สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ อายตนะธาตุเท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ 4 อายตนะ 1 ธาตุ 7” การตีความ ในลักษณะนี้ เรียกว่า “โอตรณหาระ” ตามนัยแห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์

4) การตีความโดยการใช้ภาษาเชิงบัญญัติ เป็นลักษณะของคัมภีร์ปุคคลปัญญัติปกรณ์ ที่บอกให้ทราบว่า ในที่สุดแล้วชื่อเรียกองค์ธรรมทั้งหลาย มีคำว่าขันธ์เป็นต้นนั้น เป็นเพียงบัญญัติทางภาษา เพื่อใช้ในการสื่อสาร ให้เข้าใจกันเท่านั้น เป็นการสมมติทางภาษาเพื่อเรียกตามลักษณะของความเป็นจริง หรือตามคุณสมบัติของบุคคลหรือสรรพสิ่งออกเป็นประเภทต่างๆ หลายประเภท เช่น การบัญญัติธรรมที่เป็นหมวดเป็นหมู่เดียวกันว่า “ขันธ์” การบัญญัติธรรมที่เป็นบ่อเกิดว่า“อายตนะ” การบัญญัติธรรมที่ทรงตัวอยู่ว่า “ธาตุ” การบัญญัติธรรมที่เป็นความจริงว่า “สัจจะ” เป็นต้น ตามนัยแห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์ เรียกการตีความเช่นนี้ว่า “ปัญญัติหาระ”

5) การตีความโดยหลักการวิภัชชวาทเป็นลักษณะการตีความตามนัยแห่งคัมภีร์กถาวัตถุปกรณ์ ที่มีเนื้อหามุ่งตรวจสอบและวินิจฉัยความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับคำสั่งสอนของพระสัมมาสัม

พุทธเจ้าว่า อันไหนเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องและอันไหนเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง โดยการจำแนกแยกแยะด้วยหลักเหตุผลที่ประกอบด้วย ข้อเสนอข้อโต้แย้งและข้อสรุป เพื่อชำระตรวจสอบข้อเห็นผิด ให้เป็นความเห็นที่ถูกต้องตามธรรมวินัย วิธีการตีความเช่นนี้ ตามนัย แห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์ เรียกว่า โสธนหาระ

ซึ่งนอกจากเป็นวิธีการตีความแล้ว ยังเป็นตรวจสอบความรู้ ทั้งทางด้านปริยัติและด้ายปฏิบัติ เกี่ยวกับองค์ธรรมต่างๆ อีกด้วย ข้อความ ในคัมภีร์กถาวัตถุปกรณ์นี้ ถือว่าเป็นการใช้เหตุผลในการอธิบายความตีความ ในพระพุทธศาสนา ในยุคหลังพุทธกาล ที่มีการแข่งขันชิงไหวชิงพริบในด้านเหตุผล

6) การตีความ โดยแสดงธรรม ที่เป็นคู่กันเป็นลักษณะ การตีความตามนัยแห่งคัมภีร์ยมกปกรณ์ เป็นการอธิบายเห็นว่า คำสอนไหนเป็นกุศลและคำสอนไหนเป็นอกุศล โดยชี้ให้เห็นว่า อะไรเป็นมูลหรือรากเหงาแห่งความเป็นกุศลและอกุศลนั้น เรียกว่ากุศลมูล ได้แก่ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงและอกุศลมูล ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งถือได้ว่า สามารถใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นกุศลและอกุศลได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการอธิบาย ในคัมภีร์เป็นการถาม (ปุจฉา) และการตอบ (วิสัชนา) คัมภีร์ยมกปกรณ์ ได้แสดงถึงมูลขันธ์อายตนะธาตุ สัจจะสังขารอนุสัยจิตธรรมและอินทรีย์โดยความเป็นคู่ (อภิ.ย. (บาลี) เล่ม 38-39, อภิ.ย. (ไทย) เล่ม 38-39) ตามนัยแห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์ และเปฏโกปเทศ เรียกการตีความ เช่นนี้ว่า “โอตรณหาระ” และ “นัย”

7) การตีความ โดยการเชื่อมโยงแบบบูรณาการ เป็นลักษณะการตีความ ตามนัยแห่งคัมภีร์ปัฏฐานปกรณ์ ที่แสดงจำแนกธรรมมีกุศลเป็นต้น ด้วยความเป็นปัจจัยเพื่ออธิบาย เชื่อมโยงธรรมทั้งหลายว่ามีความเกี่ยวข้อง เนื่องกันในฐานะใดบ้าง มีนัยพิสดารเป็นเอนกอนันต์ เป็นการอธิบายความเป็นไปแห่งธรรมทั้งหลาย ที่มีความเกี่ยวข้องกัน ในลักษณะต่างๆ และการเกี่ยวข้องกันนั้น มีชื่อเรียกการเกี่ยวข้องนั้น ด้วยพระพุทธองค์ ตรัสเรียกว่า “สมันตปัฏฐาน” ประการ มีเหตุปัจจัยเป็นต้น

6. การตีความพระอภิธรรมของพระเถระในพระพุทธศาสนา

การตีความพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนาของท่าน พุทธทาสภิกขุ เห็นว่า การศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สามารถศึกษาได้ครบถ้วนในพระสุตตันตปิฎก พระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นอภิธรรมปิฎก ท่านเสนอให้ตัดทิ้งบ้างก็ได้ เราก็ยังสามารถศึกษาพุทธธรรมได้ อย่างไรก็ตาม แม้ในกลุ่มผู้ศึกษาพุทธศาสนา หรือนักปราชญ์ชาวพุทธศาสนา จะมีความเห็นต่างกันบ้าง เป็นสิ่งที่ควรรับฟังไว้ แต่จะเชื่อหรือยอมรับหรือไม่เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ฉะนั้น ลักษณะการศึกษาพุทธศาสนาที่ควรจะเป็น คือ ควรศึกษาตามคัมภีร์ หรือหลักฐาน เอกสารต่าง ๆ เท่าที่มีสืบทอดมาถึงเราทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดถึงคัมภีร์อื่น ๆ ไม่ควรจะตัดทิ้งหรือมองข้ามละเลยคัมภีร์ใด ๆ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของคัมภีร์ไป เพราะเราเองตัดสินไม่ได้เช่นกันว่า ส่วนไหนใช่หรือไม่ใช่คำสอนใน

พระพุทธศาสนา แต่ภาพรวมของเนื้อหาคัมภีร์ทั้งหมดเป็นตัวเปิดเผยถึงความจริงของตัวมันเอง คัมภีร์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นปกรณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสืบค้นหาคำสอนหรือสาสนะ

การตีความนั้นได้เกิดขึ้นมาพร้อมกับมนุษย์ที่สามารถใช้ความคิดกับภาษา (Logos-Logic) เพราะเมื่อมนุษย์รู้จักใช้ภาษาเพื่อสื่อสารข้อคิดกัน การตีความภาษานั้นย่อมเกิดขึ้นตามมา เพียงแต่ว่าในช่วงแรก มนุษย์ยังไม่มีรูปแบบหรือวิธีการตีความที่เป็นระบบและเป็นรูปธรรมชัดเจนเช่นในปัจจุบัน กระนั้นก็ตาม มนุษย์ยังสามารถใช้ภาษาสื่อความหมายให้เป็นที่เข้าใจกันและตรงกันได้จนเป็นความเคยชิน จึงไม่รู้สึกว่าจะต้องมีการตีความหมายกันอีก และหากมีความเข้าใจอย่างไร จะถือกันว่าผู้พูดต้องการสื่อความหมายอย่างนั้น แต่หากมีการเข้าใจความหมายผิดไปจากที่สื่อ จะยังไม่โทษว่าเรื่องนั้นผิดและเป็นการตีความผิด แต่ให้ถือว่าเป็นเพียงการฟังผิดไปเท่านั้น (กีรติ บุญเจือ, 2546: 63)

การตีความพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนาของท่าน**พระพรหมคุณาภรณ์** (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นตัวแทนของพระบรมศาสดา เพราะเป็นที่จารึกรักษาพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดามอบหมายไว้ให้เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์เมื่อครั้งก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน และใช้เป็นมาตรฐาน เป็นเกณฑ์ตัดสินการศึกษา ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติ เป็นที่มาและเป็นแหล่งรักษาหลักการของพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 16)

การตีความ “คัมภีร์” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีความขัดแย้งกันทั้งด้านอรรถะและพยัญชนะ แม้ว่าคณะสงฆ์ไทยจะปกครองกันเองด้วยพระธรรมวินัย แต่เมื่อไม่มีพระบรมศาสดาคอยทำหน้าที่ชี้ขาดความขัดแย้งและเป็นหลักยึดของทุกฝ่ายแล้วอาจมีปัญหาได้ในบางกรณี สิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้การปกครองกันเองมีปัญหาคือ การมีความคิดไม่ลงรอยกันในเรื่องการตีความคำสอนของพระพุทธองค์ (สมภาร พรมทา :หน้า 94)

การตีความคัมภีร์ใช้วิธีการและกฎเกณฑ์ที่แน่นอนชัดเจน เพื่อเข้าใจและเข้าถึงเนื้อหาคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท วัตถุประสงค์หลักของการตีความคัมภีร์ คือ ความเข้าใจพระธรรมวินัยให้ตรงกับพระพุทธประสงค์มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ พึงทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่า คำว่า คัมภีร์ ในที่นี้ ใช้ในสองความหมาย คือ หมายถึง พระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประการหนึ่ง และอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง คัมภีร์ที่บันทึกพระธรรมวินัยประการหนึ่ง ซึ่งทั้งสองมีความเกี่ยวโยงกัน พระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมวินัยเหล่านี้ได้มีวิวัฒนาการจากระบบการศึกษาเล่าเรียนแบบท่องจำไว้ในความทรงจำของพุทธสาวก และได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษาต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน การศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อให้ผู้อ่านมีความเข้าใจพระธรรมวินัยตรงกัน

7. สรุป

คำว่า “อภิธรรม”นั้น มีนัย 2 ประการด้วยกัน คือ 1) อภิธรรมเป็นธรรมที่ยอดเยี่ยม และป็นวิสัยของพระสัพพัญญูเท่านั้นจะทรงรู้ 2) อภิธรรมเป็นธรรมที่เกินกว่าธรรมสามัญ และบางแห่งไม่ใช่พระพุทธพจน์ ทั้งหมดโดยถูกแต่งขึ้นใหม่ประมาณ 100 ปี หลังพุทธกาล (สังคายนาครั้งที่ 3) ความย่อเล่าว่า พรรษาที่ 7 พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรด พระมารดาซึ่งสถิตในสวรรค์ชั้นดุสิต และเกิดเป็นเทพบุตรพระนามว่า “สันดุสิตเทพบุตร” โดยในการแสดงธรรมครั้งนี้ก็มีเหล่าเทวดาและพรหมหลายแสนโกฏิมาร่วมรับฟังด้วย ซึ่งทรงแสดงด้วย วิตถารนัย หรือแสดงโดยพิสดาร ตลอดระยะเวลาครบไตรมาส 3 เดือน ส่วนในการแสดงที่มนุษยโลกนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเถระในเวลาเช้าของทุกวัน และทรงแสดงด้วยสังเขปนัย (คือ โดยย่อ) เสร็จแล้ว จึงเสด็จกลับไปยังเทวโลกอีกในแต่ละวัน จนครบ 3 เดือนในพรรษาที่ 7 นั้นเอง

พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ ได้แก่ (1) คัมภีร์ธรรมสังคณี มี 4 กัณฑ์ คือ จิตตวิภัตต์, รูปวิภัตต์, นิกเขปราสิ, และอัตถุทธารกัณฑ์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 34 (2) คัมภีร์วิภังค์ มี 18 วิภังค์ด้วยกัน และแบ่งเป็น 22 มาติกาและทุกมาติกา มี 100 หมวดย่อยอีก ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 35 (3) คัมภีร์ธาตุกถา ว่าด้วยเรื่องขันธ์ 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 36 (4) คัมภีร์ปุคคลบัญญัติ ว่าด้วยการกาหนดลักษณะของบุคคล มี 6 ข้อ คือ ขันธะ, อาตยตนะ, ธาตุ, สัจจะ, อินทริยี, ปุคคลบัญญัติ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 36 (5) คัมภีร์กถาวัตถุ ว่าด้วยเรื่องของถ้อยแถลงของนิกายต่างๆ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 37 (6) คัมภีร์ยมก ว่าด้วยธรรมที่ทรงแสดงเป็นคู่ ๆ โดยการถาม และตอบเกี่ยวกับสภาวะธรรม 10 หมวด มีหมวดมูล เป็นเบื้องต้น และหมวดอินทรีย์เป็นที่สุด ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 38 และ เล่มที่ 39 (7) คัมภีร์ปัฏฐาน ว่าด้วยการอธิบายเงื่อนไขทางสภาวธรรมแม่บท หรือมาติการวม 266 บท (122) อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “คัมภีร์มหาปกรณ์” ก็ได้ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 40 ถึง 45

จากที่ได้กล่าวมา พระอภิธรรมปิฎก ได้แสดงแต่กระบวนธรรมล้วนๆ ไม่อิงอาศัยสถานการณ์ บุคคล กาลเวลา สถานที่ มาเป็นตัวกำหนด ซึ่งบางทีตัวสถานการณ์ บุคคล สถานที่เองที่เป็นตัวแปรทำให้ค่าของความถูกต้องชอบธรรมบิดเบือนไป และมองข้ามพ้นความเป็นสิ่งสมมติ สิ่งที่เป็นบัญญัติทั้งหลาย มุ่งสู่ความจริงแท้ทีเดียว มุ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติ ธรรมนิยาม ความเป็นไปเช่นนั้นเองของสรรพสิ่ง ไม่ผูกติดอยู่กับสิ่งสมมติ หากแต่ถึงความจริงแท้ที่กระแสแห่งชีวิตและสรรพสิ่ง ที่มีเหตุมีปัจจัย ที่หนุนเนื่องกันไม่ขาดสายโดยกฎ ระเบียบ ที่แน่นอนโดยเป็นเหตุเป็นผลให้แก่กันและกัน ทั้งยังแสดงให้เห็นทั้งการผสมผสานสังเคราะห์รวมกันได้ของสัจธรรม และแยกแยะให้เห็นถึงส่วนประกอบที่เป็นธาตุขึ้นมูลฐานที่มีเบื้องต้นและที่สุดยากจะหาพบได้

ในพระอภิธรรม มีเนื้อหาสาระที่พูดถึงความจริงแท้ของสรรพสิ่ง รวมทั้งชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะความจริงขึ้นพื้นฐานของมนุษย์ ที่เป็นธรรมชาติหรือส่วนประกอบของมนุษย์ อันได้แก่ จิต (ธรรมชาติรู้อารมณ์) เจตสิก (คุณสมบัติประกอบอยู่กับจิต) รูป (วัตถุ-คุณสมบัติของวัตถุ) และนิพพาน (สภาพสิ้นไปแห่งกิเลสตัณหา ดินแดนแห่งบรมสุข) ให้เห็นถึงตัวขับเครื่องพลังชีวิต ความ

เป็นไปต่าง ๆ ของชีวิตมีกลไกที่ซับซ้อนอย่างไร และได้แสดงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ที่ควรมุ่งหวังให้เป็นจริงในชีวิต พร้อมทั้งวางแนวทางแห่งการบรรลุเป้าหมายสูงสุดนั้นเอาไว้ด้วย จึงเป็นระบบความคิดที่ลึกซึ้ง ละเอียดอ่อน มีเหตุผลสัมพันธ์กันตลอด วิเคราะห์สภาวะที่เราเยนกว่า “มนุษย์” ออกเป็นส่วน ๆ ให้เห็นกระบวนการเกิดขึ้นของความทุกข์ มรรควิถีนำไปสู่ความดับทุกข์และสภาวะความดับทุกข์

เมื่อศึกษาพระอภิธรรมแล้ว ควรที่จะมีท่าและความเข้าใจเกี่ยวกับพระอภิธรรม จึงจะถือว่า ได้ประโยชน์จากการเรียนรู้พระอภิธรรม อย่างน้อยที่สุด ก็รู้จักมองโลกและชีวิตตามความเป็นจริง มีเข้าใจในกระบวนธรรม ที่เป็นเหตุผลให้แก่กันและกัน โดยความเป็นจริงของสรรพสิ่งว่า มันเป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา) สามารถยอมรับและสิ่งสมมติทั้งหลาย ไม่สามารถทำให้มีความทุกข์ได้ เข้าสู่ความเป็นปราชญ์ (Philosophizing) ในระดับทิฐิ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. ความมีวิจารณญาณ (Critical Mind)
2. การรู้จักผสมผสาน (Integration)
3. ความมีโลกทัศน์กว้าง (Community of Mind)
4. การรู้จักมองโดยภาพรวม (Holistic View)

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกํ, 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

__________.2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

__________.2551. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระอภิธรรมปิฎก.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด 91 เล่ม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

__________.2536. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

กีรติ บุญเจือ. 2546. **ปรัชญาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุนิยม).** ชุดปรัชญาและศาสนาเซนต์จอห์น เล่ม หก. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ฐานบัณฑิต จำกัด.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2543. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ๒๕๔๒. **กรณีธรรมกาย.** พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุฒิธรรม.

พระพุทธทัตตเถระ. 2537. **พระคัมภีร์อภิธัมมาวตาร**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. 2546. **สาระน่ารู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว). 2538. **ปฐมสมโพธิ.** พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.